

BESENYŐ János¹ – JUHÁSZ Péter Gergő² – JUHÁSZNÉ VERESS Szilvia³ –
SZEREMLEY Csaba⁴

Abstract

In recent decades, domestic food purchasing and consumption habits have undergone radical changes, which are still ongoing today - especially concerning the global crisis after 2020. Food purchases are practically nothing like they were a few decades ago. New challenges have been faced due to the global crisis caused by the COVID-19 pandemic and the Ukrainian war. Numerous studies prove that many factors influence shopping habits. Today, convenience and speed aspects significantly affect purchases, but following the increasingly fashionable nutritional trends also bring substantial changes in the sources of food purchases and food production at home. This study aimed to examine three settlements with different characteristics, representing the actual situation of food self-sufficiency and the willingness to do so at the household level. Later, we plan to use the research experience for investigations in this direction of a specific region of developing countries (especially sub-Saharan Africa).

Keywords

food security, provision, critical infrastructure, food self-sufficiency, global crisis after 2020

Absztrakt

Az utóbbi évtizedekben a hazai élelmiszer-vásárlási és -fogyasztási szokások gyökeres változáson mennek keresztül, és a változások napjainkban is folynak – különös tekintettel a 2020 után bekövetkező globális krízisre. Az élelmiszer vásárlások ma semmiben sem hasonlítanak a korábbiakhoz, a COVID-19 okozta pandémia és az ukrán válság okozta globális válság miatt pedig újabb kihívások jelentkeznek. Kutatások szerint a vásárlási szokásokat több tényező befolyásolja: a kényelmi-gyorsasági szempontok vannak legnagyobb hatással, de a ma divatos táplálkozási trendek is változásokat hoznak a vásárlásokban, és az élelmiszer otthoni körülmények között történő előállításában. A jelen tanulmány célja volt három eltérő adottságú olyan települést vizsgálni, melyek reprezentatívan bemutatják az élelmiszer-önellátás valós helyzetét, és arra való hajlandóságot háztartási szinten. A tapasztalatokat a fejlődő országok (különös tekintettel a szubszaharai Afrika) egy-egy konkrét régiójának ezirányú vizsgálataira tervezzük felhasználni.

Kulcsszavak

élelmezés-biztonság, élelmiszer-biztonság, kritikus infrastruktúra, élelmiszer-önellátás, 2020 utáni globális krízis

¹ beseny.janos@uni-obuda.hu | ORCID: 0000-0001-7198-9328 | head of institute, African Research Institute Óbuda University Doctoral School of Safety and Security Sciences | intézményvezető, Afrika Kutató Intézet Óbudai Egyetem Biztonságtudományi Doktori Iskola

² petergergojuhasz@gmail.com | ORCID: 0000-0003-0729-6759 | managing director, Planetrise Ltd. | ügyvezető, Planetrise Kft.

³ juhaszneveresszilvia@gmail.com | ORCID: 0000-0003-0421-6119 | managing director, Nature Centrum Nonprofit Ltd. | ügyvezető, Nature Centrum Nonprofit Kft.

⁴ szeremley.csaba@uni-obuda.hu | ORCID: 0000-0002-1819-243X | managing director, Planéta Centrum Ltd. | ügyvezető, Planéta Centrum Kft.

BEVEZETÉS

Az élelmiszer-önellátás kifejezés napjainkban mindinkább újra előtérbe kerül, hiszen az önellátás erősödése nagy mértékben hozzájárul az élelmezés-biztonság, mint a kritikus infrastruktúra speciális változata stabilizálódásához; ez pedig globális és nemzetgazdasági szempontból is kiemelt jelentőségű. Az egészségesebb élelmiszerek iránti igény egyre gyakrabban fogalmazódik meg a fogyasztókban, valamint növekedő tendenciát mutat azok aránya, akik hajlandók tenni is azért, hogy az általuk fogyasztott élelmiszer valóban „tisztá” legyen – azaz megtermelik önmaguk számára szükségleteiknek megfelelően.

Az évek óta egyre aggasztóbb eseményeket produkáló klímaváltozás, a 2020-ban megjelenő, és az élet számos területén világ szinten gyökeres változásokat előidéző COVID-19 járványhelyzet, valamint a 2022-ben bekövetkező globális energiaválság hatására már nem csupán az egészségesebb élelmiszer, hanem az elegendő élelem iránti igény jelentkezik. Az ukrajnai fegyveres konfliktus okozta élelmiszer-ellátási láncok akadozása, az energiaválság okozta drasztikus élelmiszerár-emelkedések, a termékek fogyasztók általi pánikszerű felvásárlása egyes alapélelmiszerek tartós hiányához vezethet (és vezet is), melynek kapcsán egyre inkább felértékelődik az élelmiszerönellátás szerepe [1].

Jelen tanulmány alapját képező kutatás a fent említett járványhelyzet és az energiaválság következményeinek megjelenése előtt készült, így a hazai önellátás aránya és az önellátásra történő hajlandóság vizsgálatának csupán kiindulási pontja, valamint kitűnő alapot szolgáltat összehasonlító vizsgálatok lefolytatásához. Egyértelműen megfigyelhető, hogy a fent említett tényezők drasztikusan befolyásolják mind az élelmiszer-fogyasztási- és vásárlási szokásokat, mind pedig az önellátásra való átállás arányát és a hajlandóságot.

A téma Magyarországon történő kutatása az élelmiszer-vásárlási és -fogyasztási szokásokkal kapcsolatos kérdések vizsgálata mellett kiváló lehetőséget nyújt olyan vizsgálati módszerek kidolgozására, melyek lehetővé teszik különféle élelmezésbiztonsági kérdések vizsgálatát a fejlődő világban is – különös tekintettel Afrika országaira, azon belül pedig a szubszaharai régióra, hiszen az alultápláltság és az éhezés ezen területeken ölt a legnagyobb méreteket a világ egészét tekintve [2], [3]. A téma afrikai vonatkozásait „Az önellátás jelentősége a fejlődő világban – különös tekintettel a szubszaharai Afrikára” című részben fejtjük ki.

AZ ÉLELMISZER-ÖNELLÁTÁS, VALAMINT AZ ARRA VALÓ HAJLANDÓSÁG VIZSGÁLATÁNAK KUTATÁSI MÓDSZERE

Az alábbi tanulmány a kisvárdai székhelyű Földkelte Kulturális és Környezetvédelmi Egyesület élelmiszer fogyasztási szokásait vizsgáló kutatása alapján készült.

A kutatást a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei Kisvárdai Járás három eltérő népességű és méretű, valamint eltérő infrastruktúrájú településén végeztük – nevezetesen Újdombrád és Pátroha községekben, valamint Kisvárdai városában.

A településeken egyenlő arányban folytattuk a vizsgálatot a különböző korcsoportok tekintetében – így a 25 – 39 évesek, a 40 – 59 évesek, valamint a 60 évesek vagy attól idősebbek körében. Ennek oka, hogy tapasztalataink, valamint különféle felmérések szerint jelentős különbség van az élelmiszer-vásárlási és -fogyasztási szokások, valamint az otthoni körülmények között történő élelmiszer-termelés tekintetében az egyes generációk között. A

felmérés során tehát mindhárom településen mindhárom korosztályban egyenlő arányban vizsgáltuk a válaszadókat.

A vizsgálatot kérdőíves lekérdezéssel folytattuk. A kutatás alapjául szolgáló kérdőív összeállítását a jelent tanulmányhoz is felhasznált irodalomra, valamint saját megfigyeléseinkre támaszkodva végeztük.

A vizsgált települések kiválasztásának szempontjai:

- a település topográfiai jellemzői, egyéb adottságai (pl. agropotenciál),
- a település demográfiai jellemzői,
- a település mérete, lakosság száma, népsűrűsége,
- urbanizáltság és ipari jelleg megfigyelhető-e.

Ezek alapján három, a fenti jellemzőkben egymástól részben eltérő, a méretet és lakosság számot, valamint az urbanizáltságot tekintve pedig egymástól jelentősen különböző települést jelöltünk ki (1. táblázat).

vizsgálatba bevont település	lakosság szám (fő)	kiterjedés (méret) (km ²)	népsűrűség (fő/km ²)	urbanizáltság, ipari jelleg
Újdombrád község	700	10,78	72,08	egyáltalán nem jellemző
Pátroha község	3 139	39,23	74,60	nem jellemző
Kisvárdai város	17 093	35,9	459,30	részben jellemző, ipari terület van

1. Táblázat: Vizsgált települések kiválasztásának szempontjai, saját szerkesztés

Nevezett települések mindegyike Szabolcs-Szatmár-Bereg megye Rétköz kistáján fekszik, alapvetően teljes mértékben alkalmasak a vidéki, a kertben történő gazdálkodásra, a családok élelmiszer önellátására. Kisvárdai lakosságának egy része lakótelepi lakásban él életvitelszerűen, így számukra az élelmiszer-önellátásra kevesebb esélyük adódik. A vizsgálati eredményeket tehát ennek fényében tekintjük.

AZ ÖNELLÁTÁS MÚLTJA MAGYARORSZÁGON

Magyarország parasztságára egykor teljes mértékben az önellátó gazdálkodás volt jellemző. A 19. század végén kezdtek az egyes gazdaságok úgy mond szakosodni, a második világháborút követően a termelőszövetkezetek mellett pedig megjelentek a háztáji gazdaságok. A későbbi, a '89-es rendszerváltás utáni időszakban a mezőgazdasági termelés piacossítása mellett fennmaradt a saját fogyasztásra termelő önellátó gazdálkodási forma. Az ezredfordulót követő években a kezdeti életszínvonal-emelkedés és az ennek köszönhető életmódváltozás miatt a családok/háztartások fokozatosan felhagytak az élelmiszerek önellátására való termelésével. Ehhez nagyban hozzájárult, hogy az élelmiszer előállítás költségei erőteljesen növekedtek [4], valamint az egyre inkább teret hódító nagyobb bevásárlóközpontok, szupermarketek gyors és egyszerű módját kínálták a tetszetős élelmiszerek beszerzésének. Mindezek következtében a saját termelésből származó fogyasztás jelentős mértékben visszaesett.

Tapasztalataink szerint napjainkban újra teret hódít az otthoni körülmények között történő élelmiszer alapanyag előállítás, ugyanakkor erőteljesen gátolja ennek szélesebb körű elterjedését az a trend, mely szerint a családi házakat övező kertekben inkább öntözött gyep, különleges cserjék és a gyerek számára tervezett komplett játszóterek kapnak inkább helyet. Mindemellett jelentős hatással van az élelmiszer-önellátás elterjedésére a családok olyan életmódja, mely miatt nincs idő az otthoni kertészkedésre, élelmiszer alapanyag megtermelésére. Ezen feltevéseinket konkrét vizsgálatokkal is alá tudjuk támasztani. Feltétlenül szükséges itt megjegyezni, hogy a jelen tanulmány alapját képező vizsgálat (ahogyan már korábban is említettük) a COVID-19 és az ukrán válság hatásainak kialakulása előtti időszakot veszi alapul, az eredmények tehát a világválság és a globális energiaválság előtti idők jellemzőit, attitűdjét tükrözik. Ez kedvező helyzetet teremt a további kutatások szempontjából, hiszen biztosítja a lehetőséget a krízis előtti és utáni időszak összehasonlítására.

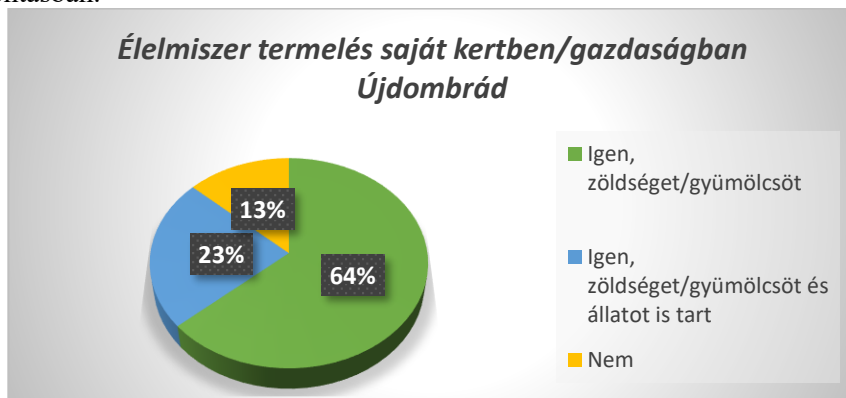
AZ ÉLELMISZER-ÖNELLÁTÁS ELTÉRŐ LÉLEKSZÁMÚ TELEPÜLÉS TE- KINTETÉBEN KELET-MAGYARORSZÁGON

A 2020 utolsó negyedében készült vizsgálat időtartama közben a vizsgálatba bevont településeken az élelmiszer-fogyasztási és -vásárlási szokások tekintetében még nem volt érzékelhető a COVID-19 okozta pandémia hatása, legfeljebb az online vásárlások számát tekintve volt megfigyelhető drasztikus növekedés a karantén időszakában. Az alábbiakban a következő kérdésekre kerestünk és kaptunk válaszokat a lefolytatott vizsgálatok során:

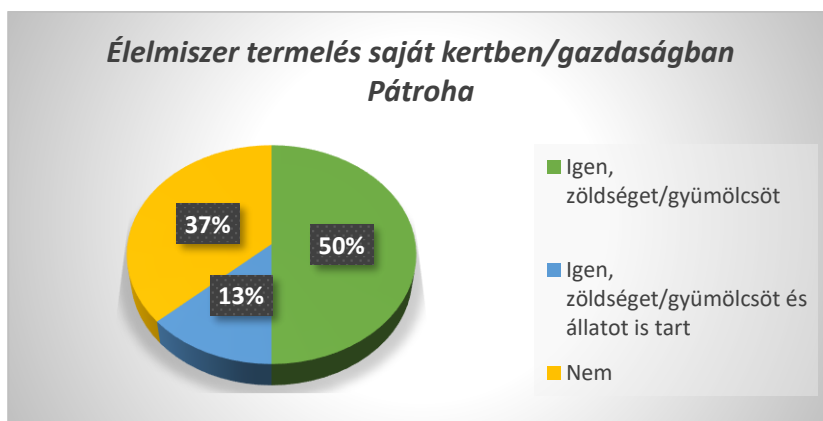
- Milyen arányban folytatnak élelmiszer-termelést otthoni körülmények között az egyes településeken?
- Az otthon termelők között milyen a korosztály szerinti megoszlás? Milyen az aránya azoknak, akik állattartást is folytatnak?
- Az otthoni körülmények között élelmiszer-termelést nem folytatás okai
- Az otthoni körülmények közötti élelmiszer-termelésre való hajlandóság, és annak okai

A fenti kérdéseket települések és korosztályok szerinti bontásban is megvizsgáltuk. Az eredmények az alábbiakban tekinthetők meg.

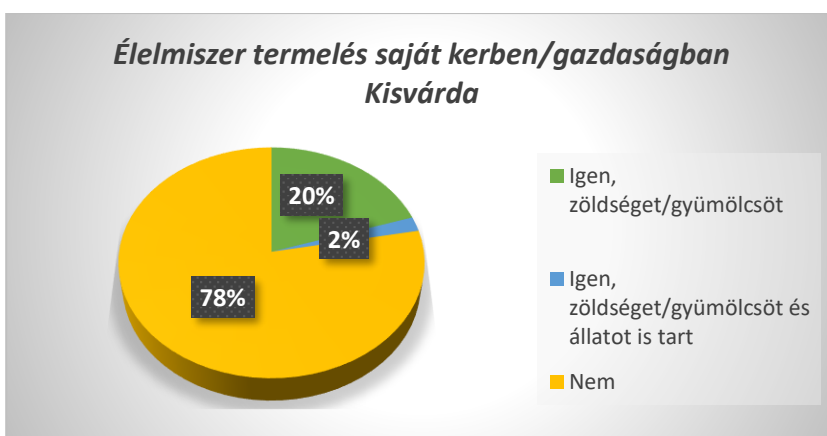
Az 1., 2., 3. diagram az élelmiszer otthoni megtermelésének arányát szemlélteti települések szerinti bontásban.

1. Diagram: Élelmiszer termelés otthon, Újdombrád (N = 30), saját szerkesztés

2. Diagram: Élelmiszer termelés otthon, Pátroha (N = 60), saját szerkesztés

3. Diagram: Élelmiszer termelés otthon, Kisvárdá (N = 150), saját szerkesztés

A diagramok jól szemléltetik a települések népességének és mértékének növekedésével csökken mind az otthoni körülmények között zöldséget és gyümölcsöt termesztők, mind pedig a zöldség és gyümölcsstermesztés mellett állatot is tartók aránya. Az otthoni körülmények között nem termelők aránya pedig jelentős mértékben növekszik a település-méret növekedésével. Az állattartás mindhárom településen jelentős mértékben elmarad az otthoni körülmények között legalább zöldséget és gyümölcsöt termesztők arányához képest. Az alábbi, 2. táblázatban azon csoporthoz tartozó válaszadókat vizsgáltuk korosztályok szerinti bontásban, akik otthoni körülmények között zöldséget és gyümölcsöt termesztenek.

	Újdombrád	Pátroha	Kisvárdá
25 – 39 évesek	32%	44%	10%
40 – 59 évesek	37%	20%	27%
>= 60 évesek	32%	36%	63%

2. Táblázat: Az otthoni zöldség- és gyümölcs-termesztés aránya korosztályok szerinti bontásban az egyes településeken (N = 79), saját szerkesztés

Érdekes eredmény, hogy a települések méretének és népességének növekedésével a 60 év fölöttiek korosztályában növekszik az otthoni körülmények között termesztők aránya. Ennek okaira későbbi vizsgálatainkban keressük a választ.

A korosztályok összehasonlításában a legkisebb eltérés Újdombrád községben mutatkozik: a fiatalok korcsoportjának 32%-a, a középkorosztálynak 37%-a, a 60 év fölöttiek korcsoportjának pedig szintén 32%-a termeszt otthon zöldséget és gyümölcsöt. Pátroha községben a fiatalok korcsoportja természetesen a legnagyobb arányban (44%) otthon, a legalacsonyabb arányú (20%) termesztés pedig a középkorosztályban mutatkozik. Kisvárda városában az életkor előrehaladtával erőteljesen növekvő tendenciát mutat az otthon zöldséget és gyümölcsöt termesztők aránya: míg a fiatalok korcsoportjában összesen 10%, addig a középkorosztály körében 27%, a 60 év fölöttiek korcsoportjában pedig már 63% az arány.

Az otthoni körülmények között történő állattartás már sokkal nagyobb különbségeket mutat az egyes korcsoportokat külön-külön vizsgálva – 3. táblázat.

	Újdombrád	Pátroha	Kisvárda
25 – 39 évesek	0%	0%	0%
40 – 59 évesek	43%	0%	0%
>= 60 évesek	57%	100%	100%

3. Táblázat: Otthoni körülmények között állatot is tartók aránya az egyes korcsoportokban települések szerinti bontásban (N = 18), saját szerkesztés

A vizsgált települések közül az egyetlen Újdombrád, ahol a 60 év alattiak korcsoportjában, nevezetesen a 40-59 évesek korosztályában tartanak még otthoni körülmények között állatot. Az arány alatta marad a 60 fölöttiek arányának (előbbi 43%, utóbbi 57%). Pátroha és Kisvárda településeken kizárólag a 60 év fölötti korosztály körében fordul elő, hogy otthoni körülmények között állatot is tart.

A következőkben azok körét vizsgáljuk az egyes települések és korosztályok szerinti bontásban, akik otthoni körülmények között egyáltalán nem termelnek élelmiszert (tehát sem zöldséget és gyümölcsöt, sem állatot nem tartanak) – 4. táblázat.

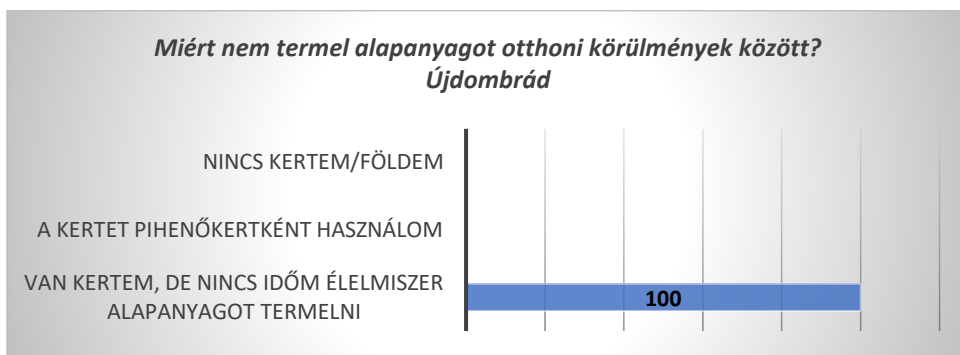
	Újdombrád	Pátroha	Kisvárda
25 – 39 évesek	100%	32%	40%
40 – 59 évesek	0%	64%	36%
>= 60 évesek	0%	4%	24%

4. táblázat: Otthoni körülmények között NEM termelők aránya korcsoportok szerint az egyes településeken (N = 143), saját szerkesztés

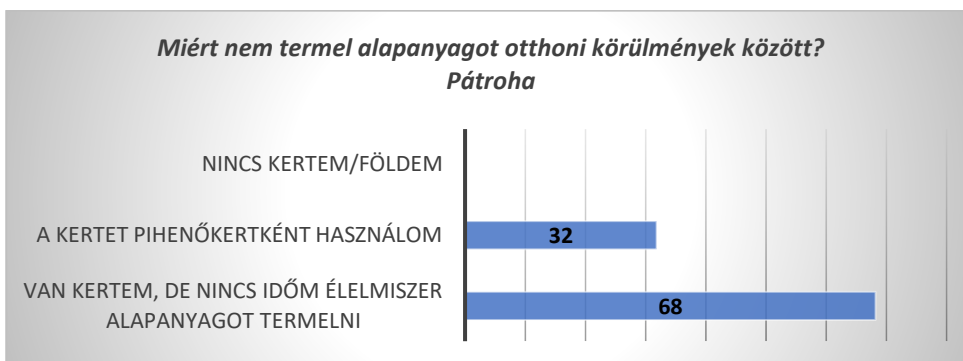
A táblázatot tekintve azonnal szembetűnik, hogy Újdombrád községben az otthon nem termesztők/termelők 100%-ban a 25-39 évesek korosztályában találhatóak. Pátroha községben legnagyobb arányban (64%-ban) a 40-59 éves korosztály nem termel élelmiszert otthon, fele ennyien vannak a 25-39 évesek korcsoportjában, akik nem termelnek. A 60 év fölöttiek körében összesen 4% azon válaszadók aránya, akik nem termelnek otthon élelmiszert.

Kisvárdra városában az életkor előrehaladtával csökken az otthoni körülmények között nem termelők aránya: 25-39 évesek korcsoportjában 40%, a 40-59 évesek korosztályában 36%, a 60 év fölöttiek korcsoportjában 24% ez az arány.

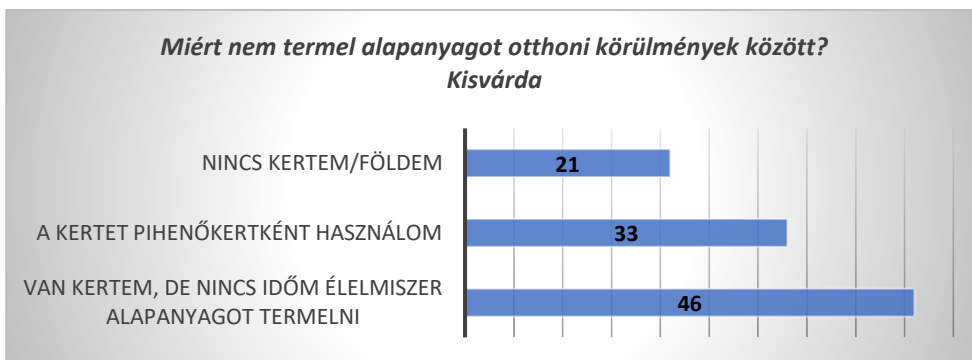
Mint korábban említettük, a jelen kutatásba bevont települések mindegyike teljes mértékben alkalmas arra, hogy a háztartások berendezkedjenek élelmiszer önellátásra. A vizsgálati eredmények alapján azonban láthatjuk, hogy közel sem olyan mértékű az otthoni körülmények közötti élelmiszer termelés, mint azt az adottságok lehetővé teszik. A következőkben ennek okaira keressük a választ – 4., 5., 6. diagram.

4. Diagram: Miért nem termel otthon élelmiszer alapanyagot? Újdombrád (N = 4), saját szerkesztés

5. diagram. Miért nem termel otthon élelmiszer alapanyagot? Pátroha (N = 22), saját szerkesztés

6. diagram: Miért nem termel otthon élelmiszer alapanyagot? Kisvárdra (N = 117), saját szerkesztés

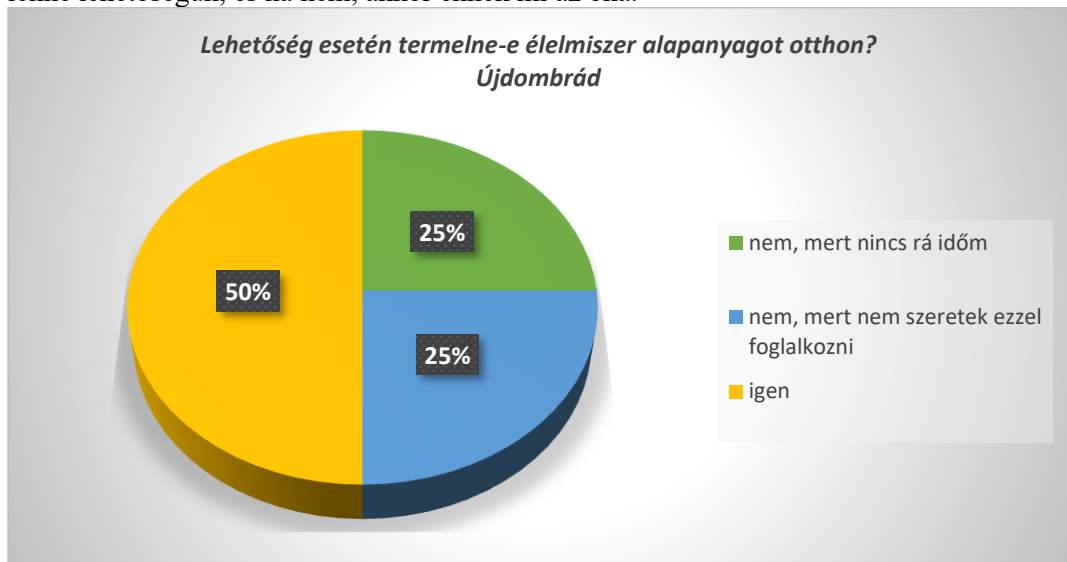
Láthatjuk, hogy a két község esetében nem szerepel indokként az otthoni élelmiszer-termelés mellőzésére, hogy nincs kert, hiszen ezeken a településeken kivétel nélkül minden család kertés családi házban él, a lehetőség tehát teljes mértékben adott az élelmiszer önellátásra. Újdombrádon minden válaszadó azt a válaszlehetőséget jelölte meg indokként arra nézve, hogy nem termel otthon élelmiszert, hogy nincs rá ideje.

Pátroha községben a válaszadók több, mint egyharmada (32%-a) pihenőkertnek használja kertjét, 68%-uk pedig azért nem termel otthon, mert nincs rá ideje.

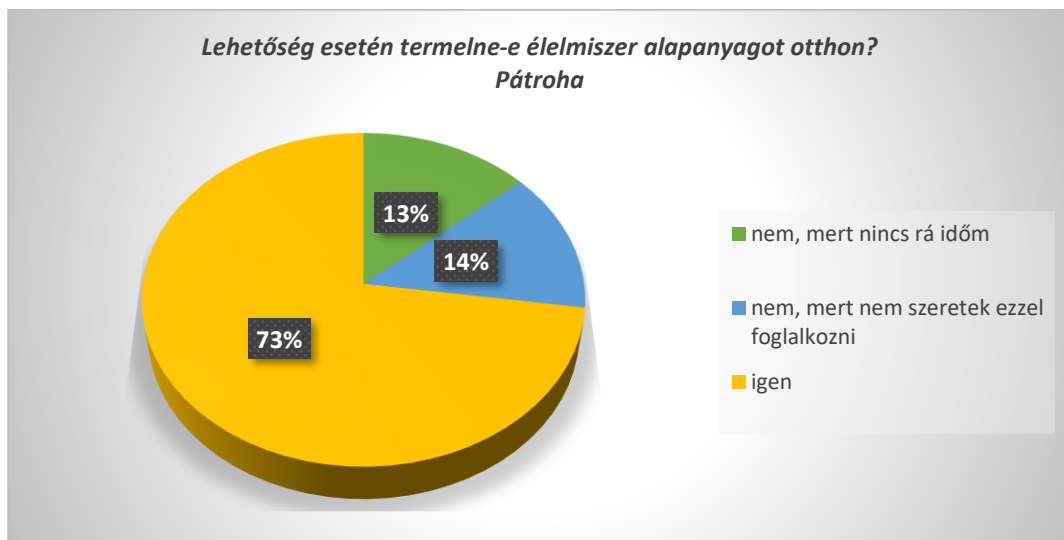
Kisvárdán a válaszadók 21%-a azzal indokolta, hogy nem termelnek otthon élelmiszert, hogy nincs kertje (ők minden bizonnyal lakótelepi lakásokban élnek). A válaszadók 33%-a körében pihenőkertként funkcionál a rendelkezésre álló kerthelyiség, ezért nem termel élelmiszert, nagyobb részük (46%-uk) azonban itt is az időtényezőt jelölte meg fő indokként.

Az élelmiszer önellátásra való hajlandóság

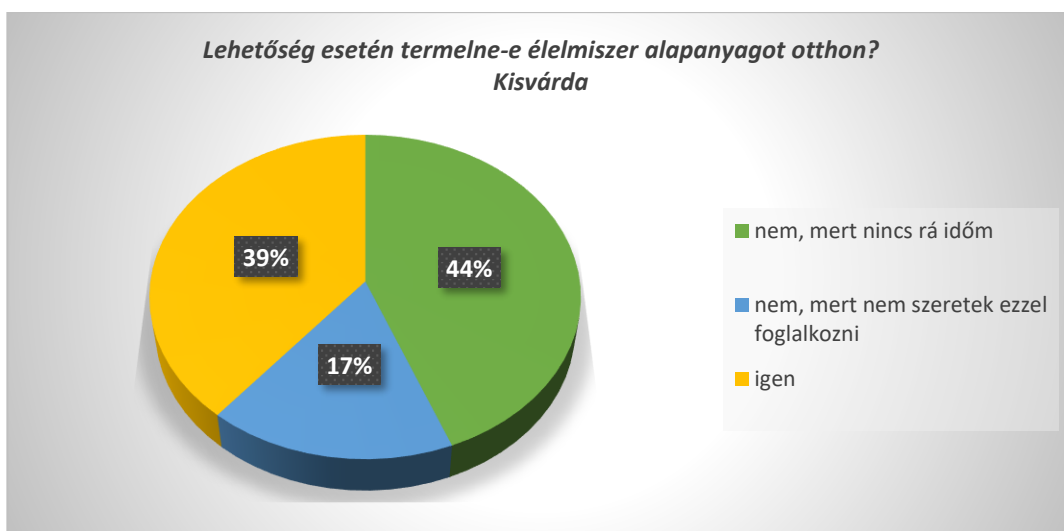
A vizsgált településeken vizsgáltuk a hajlandóságot is az élelmiszer önellátásra nézve. Az élelmiszer önellátás jelentősége egyre növekszik a jelenlegi, globálisan jelentkező bizonytalan helyzetben, melyet a covid-19 által előidézett pandémia okoz. Emiatt örövendetes lenne, ha az emberek hajlandóságot mutatnának arra, hogy saját kertben/gazdaságban, akár városi körülmények között is megpróbálnak élelmiszer alapanyagot előállítani. A következő diagramokon (7., 8., 9. *diagram*) a vizsgált települések vonatkozásában láthatjuk, hogy a válaszadók hajlandóak lennének-e otthon élelmiszert termelni, amennyiben erre lenne lehetőségük, és ha nem, akkor ennek mi az oka.

7. Diagram: Lehetőség esetén termelne-e otthon élelmiszer alapanyagot? Újdombrád (N = 4), saját szerkesztés

8. Diagram: Lehetőség esetén termelne-e otthon élelmiszer alapanyagot? Pátroha (N = 22), saját szerkesztés

9. diagram: Lehetőség esetén termelne-e otthon élelmiszer alapanyagot? Kisvárdá (N = 117), saját szerkesztés

A kérdésre (mely így szólt: „Amennyiben Önnek lenne lehetősége, termelne-e élelmiszert saját kertben/gazdaságban?”) az alábbi válaszlehetőségeket adtuk meg: nem, mert nincs rá időm; nem, mert nem szeretek ezzel foglalkozni; igen.

A fenti diagramok alapján megállapíthatjuk, hogy mindhárom település tekintetében magas azon válaszadók aránya, akik szívesen foglalkoznának valamilyen szintű élelmiszer önellátással: Újdombrádon a válaszadók fele, Pátrohán 73%-uk, Kisvárdán 39%-uk. Ez utóbbi arány elmarad a két kisebb település arányaihoz képest, és ahogyan a 7., 8., és a 9. diagramon látható a „nem, mert nincs időm” válaszlehetőség irányába tolódik le.

Pátroha és Újdombrád településeken is vannak válaszadók, akik az időtényezőt jelölik meg indokként arra nézve, hogy bármennyire is adódnának jó lehetőségek, idő hiányában nem tudnának élelmiszer önellátást folytatni.

Érdekes eredmény, hogy Újdombrád az a település, ahol a legmagasabb azok aránya, akik akkor sem folytatnának élelmiszer-termelést otthon, amennyiben lehetőségük lenne rá, mert nem szeretnek ilyesmivel foglalkozni. Ugyanezen okokra hivatkozik Pátroha válaszadóinak 14%-a és Kisvárdai válaszadóinak 17%-a.

Összegezve tehát a vizsgálatba bevont települések élelmiszer önellátásának arányát, illetve az otthon nem termelők okait, az mondható el, hogy a települések méretének és népességének növekedésével jelentősen csökken az otthon történő élelmiszer termelés aránya. A korosztályok tekintetében a fiatalabb korúak viszonylag magas százaléka természetesen otthon legalább zöldséget és gyümölcsöt, az állattartás azonban inkább a 60 év fölöttiek korosztályában jellemző (kivéve Újdombrádot).

Az otthoni élelmiszer önellátást mellőző válaszadók indokként leggyakrabban az időtényezőre hivatkoznak, illetve a települések méretének és népességének növekedésével egyenes arányban nő azok száma, akik a kertjük pihenőkert funkciója miatt nem termelnek zöldséget, gyümölcsöt, esetleg tartanak állatokat.

Az élelmiszer önellátásra hajlandóság tekintetében mindhárom településen magas arányban jelölték meg az „igen” választ, ámbar Kisvárdai kapcsán azok aránya vezet, akik akkor sem kezdenének élelmiszer termelésben otthon, ha lehetőségünk nyílna rá, azon oknál fogva, hogy nincs ár idejük.

A TÉMA AFRIKAI VONATKOZÁSAI; AZ ÖNELLTÁÁS JELENTŐSÉGE A FEJLŐDŐ VILÁGBAN – KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A SZUBSZAHARAI AFRIKÁRA

„Az afrikai ember összhangban él a természettel, létezése a környezetétől függ. Ez a szoros egymás mellett élés és egymásra utaltság teszi azt lehetővé, hogy a termés romlása és mennyiségi csökkenése kapcsán nem magát vagy a gazdálkodás módját hibáztatja, hanem a megváltozott természeti erőket, így például az eső hiányát.” [5]

Bár – tekintve hatalmas földrajzi kiterjedését, társadalmi és kulturális sokszínűségét, az országok eltérő történelmi hátterét, jelenlegi gazdasági-politikai berendezkedését – az afrikai kontinensről nehéz egységesen beszélni, azonban Európához viszonyítva egységesen elmondható, hogy Afrika más. Míg Európa fejlett országaiban, és a világ egyéb fejlett vidékein az élelmiszer-önellátás szerepe egyre inkább felértékelődik, addig a legtöbb afrikai országban az otthon történő élelmiszer-előállítás az elmaradottság jele. Ennek természetesen számos oka van, ezek közül is talán a legfontosabb, hogy a fejlődő világban az otthoni élelmiszer-előállítás nem választás kérdése. Ha a család étkezni szeretne, kénytelen elkészíteni maga számára az ételt, melyhez a szükséges alapanyagot önmaga számára termeli meg – több-kevesebb sikerrel.

Afrikát tekintve néhány ország mind az életszínvonal, mind a technológiai fejlettség, az oktatás tekintetében jelentősen eltér a többitől, az egyes országokon belül mutatkozó szélsőségek jelensége azonban még inkább szembevető. A „felhőkarcok kontra nyomor-nyegedek” jellegzetes képei sokak számára ismeretes. A nyomor-nyegedek születésének több oka van: a munkanélkülivé válás, az eladósodás, a társadalmi kirekesztődés, és (a jelen tanulmány témájával összefüggésben) a vidékről történő elvándorlás. Afrika-szerte

megfigyelhető a (jobb élet reményében) vidékről a városokba igyekvő emberek vándorlásának jelensége. A zsúfolt nagyvárosokba érkező emberek azonban gyakorta a nyomornegyedekben találnak „otthonra” [6], ahol az élet talán még annál is kilátástalanabbá válik, mint előzőleg vidéken volt.

A vidékről a városokba történő elvándorlás jelensége mindamellett, hogy az egyes egyének számára sok esetben sikertelenül végződik, gyakorlatilag az élelmiszer-termelés végét jelenti egy-egy régióra, akár az egész országra nézve – amennyiben az elvándorlás tömeges méreteket ölt. [7] A Kongói Demokratikus Köztársaság esetében jól megfigyelhető ezen a jelenség. A gazdaság 44%-át a mezőgazdasági termelés alkotja, a lakosság 80%-a vidéken él, és leginkább önellátó gazdálkodást folytat. [8] Hogyan lehetséges az, hogy mindezek ellenére az ország igen jelentős mértékben szorul élelmiszer-importra? Az okok között számos gazdasági-társadalmi, politikai és egyéb jelenség szerepel. Mindazonáltal, hogy a nagyobb termőterületek tekintetében az exportra tervezett kávé, tea, cukornád monokultúras termesztése jellemző, az egyéb, helyben felhasználható élelmiszerek tekintetében tulajdonképpen szinte kizárólag a kukorica és a manióka (kasszava) szerepel. [9] Ezen élelmiszerek az éhezéstől ugyan megkímélik a lakosságot, az alultápláltság azonban jellemző az országban. Emellett a termékek felvásárlása nem, vagy csak részben megoldott, megélhetést gyakorlatilag nem biztosít a lakosság számára. Ennek köszönhetően országszerte megfigyelhető a vidékről a városokba történő elvándorlás. [10]

Az élelmiszer otthoni körülmények között történő megtermelését a fejlődő országok tekintetében tehát az európaiaktól merőben más összefüggésben szükséges vizsgálni. Mindezekkel együtt a jelen tanulmány alapjául szolgáló hazai vizsgálati módszereket a fejlődő országok, azon belül pedig a szubszaharai Afrika egy-egy régiója élelmiszer-előállításának, -fogyasztásának, élelmezés-biztonsági kérdéseinek vizsgálata tekintetében tervezzük alkalmazni. Egy-egy helyi közösség esetén a jelen tanulmány alapját képező lekérdezések biztonsággal elvégezhetőek, a primer adatok rögzítése, valamint az adatelemzés a nemzetközileg elfogadott statisztikai módszerekkel történik. Ezáltal lehetőség nyílik az élelmezés- és élelmiszer-biztonsági kérdések tekintetében összehasonlító elemző tanulmányok elkészítésére, melyek hozzájárulhatnak a régióspecifikus élelmezés-biztonsági projektek tervezéséhez.

ÖSSZEZÉS

A napjainkban újra előtérbe kerülő önellátás, otthoni körülmények közötti élelmiszer-termelés jellemzőit vizsgáltuk a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei Kisvárdai Járás három eltérő lélekszámú, kiterjedésű és népsűrűségű településén különböző korcsoportokban. Azon kérdésekre kerestük a választ, melyek az élelmiszer-önellátás jelenlegi állapotát tükrözik, valamint a hajlandóságot az élelmiszer otthoni körülmények közötti megtermelésére. A vizsgálatot 2020 utolsó negyedében folytattuk le az adott településeken, mely időszakban a COVID-19 okozta járványügyi helyzet még nem éreztette erőteljes hatását az élelmiszer-önellátás és az arra történő hajlandóság tekintetében; az idei (2022-es) évben jellemző globális energiaválság pedig még nem volt jelen. A vizsgálat időszaka azon szempontból mindenképpen szerencsésnek mondható, hogy a következő időszakra, ugyanezen kérdéskörre nézve tervezett vizsgálatok számára kiváló viszonyítási alapot képez.

A lefolytatott vizsgálat alapján az alábbi eredményeket kaptuk:

Az élelmiszer otthoni körülmények között megtermelése a feltételezéseinknek megfelelően a községekben a magasabb arányú, mint Kisvárdra városában, és a kor előrehaladtával növekszik az aránya a válaszadók között.

A zöldség- és gyümölcsstermesztésbe mindhárom településen bekapcsolódik a fiatalabb és a középkorosztály is, azonban az állattartás kizárólag a 60 év fölöttiek körében létezik – kivéve Újdombrád községet, ahol (bár kis százalékban) fiatalabbak is tartanak állatot.

Az otthoni körülmények közötti élelmiszer-termelés mellőzésének okaként leggyakrabban az időtényezőt jelölik meg a válaszadók. Saját bevallásuk szerint nincs idejük ezzel foglalkozni. Kisebb százalékban megjelölték indokként azt is, hogy nem szeretnek ilyesmivel foglalkozni.

Örvendetes azonban, hogy a válaszadók jelentős aránya mutat hajlandóságot az élelmiszer önellátásra, hiszen arra a kérdésre, hogy „*amennyiben lenne lehetősége, folytatna-e élelmiszertermelést saját kertben/gazdaságban?*”, rendre „igen” választ adtak.

Mindent összevetve tehát az élelmiszer fogyasztási és -vásárlási szokások jelenleg is átalakulóban vannak, és bár különféle okoknak köszönhetően az egészségtudatosság nagyon lassú kibontakozása figyelhető meg, a tendencia elindult. A szupermarketekben történő nagy arányú vásárlás és az élelmiszer otthon történő megtermelését befolyásoló tényezők egyelőre olyan erősen hatnak, hogy a jelen állás szerint csak erőteljes szemléletváltással gyorsítható valamelyest az egészségtudatosabb táplálkozás és életmód térhódítása.

A fentiek alapján elmondható, hogy a 2020 után bekövetkező globális krízist megelőzően az élelmiszer-önellátás a szupermarketek és kényelmi szempontok árnyékában tulajdonképpen a hagyományok szerint élő, kisebb falvak idősebb korosztálya körében népszerű; valamint azon fiatalabbak körében figyelhető meg igény az élelmiszer otthoni körülmények közötti termelésére, akik egyébként is hajlamosak az újabb táplálkozási trendek felé fordulni (például vegetarianizmus).

A jelen kutatás során alkalmazott vizsgálati módszerek lehetőséget biztosítanak az élelmiszer-önellátás szerepe, valamint az arra vonatkozó vélemények, az ahhoz kapcsolódó attitűd vizsgálatára a fejlődő országok (különös tekintettel a szubszaharai Afrika) egyes régióiban. Ezen kutatások jelentősen hozzájárulhatnak a napjainkban új kihívásokkal küzdő élelmiszer- és élelmezés-biztonsági problémák megoldásához.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- [1] FAO (2012b): *The State of Food Insecurity in the World 2012*. Rome, FAO
- [2] FAO (2014): *Country Review, Smartfish Programme DR Congo, Fisheries in the ESA-IO Region: Profile and Trends Country Review*, Rome, FAO
- [3] Bagi Judit - Búr Gábor - Glied Viktor - Gúti Erika - Marsai Viktor - Nsosso Espérance - Pásztor Szabolcs - Solymári Dániel - Tarrósy István - Treszkai Ákos - Vecsey Mariann - Vörös Zoltán (2019): *Afrika a globalizált világban – lehetőségek és kihívások*, Dialóg Campus, Budapest, 2019
- [4] Almási Petra: *Élelem-önellátás lehetőségei városi környezetben*, Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem, Budapest, 2021
- [5] Régi Tamás (2006): *Nomádok között Kelet-Afrikában*, Budapest, Anthropolis, 2006

- [6] Biedermann Zsuzsánna (2015): *Kiaknázatlan lehetőségek az Afrikai nyomornegyedekben*, elérhető: <https://www.afrikablog.hu/kiaknazatlan-lehetosegek-az-afrikai-nyomornegyedekben>
- [7] Juhász P. G. (2017): *Challenges in Food Safety and the Possible Solutions Fizi and Mwenga Territory*, South Kivu, Democratic Republic of the Congo, International Journal of Humanities and Social Sciences. 2017
- [8] FAO (2018): *Building resilience and sustainable food and nutrition security*, 2018, Rome, FAO
- [9] Besenyő J., Gyarmati Á., Hetényi S. A., Pető G., Szijj D., Resperger I. (2010): *Országismertető, Kongói Demokratikus Köztársaság*, „Seregszemle” kiadvány, Székesfehérvár, 2010
- [10] Juhász P. G., Kanizsay E. (2007): *The African agriculture and globalization. Tradition and innovation*, In: Lehota, J; Takácsné, György K (szerk.) *Tradíció és Innováció: Nemzetközi tudományos konferencia a Szent István Egyetem Gazdaság- és Társadalomtudományi Karának jubileumi konferenciája*, Szent István Egyetem Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar (2007) p. 37.